

Albina AUKSORIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

L. IVINSKIO MIKOLOGIJOS TERMINAI

Laurynas Ivinskis (1810–1881), žymus lituanistinio XIX a. vidurio Žemaičių sąjūdžio veikėjas, lietuviškų kalendorių leidėjas, yra ir vienas iš žymiųjų XIX a. lietuviškų gamtos mokslų terminų kūrėjų.

L. Ivinskis labai domėjosi botanika bei mikologija. 1873 m. jis parengė grybų atlasą, kuriame pateikė mokslinį grybų aprašą ir nemažai jų piešinių. Šis atlasas Varšuvoje vykusiame botanikų suvažiavime buvo atrinktas ir išsiųstas į pasaulinę parodą, 1873 m. vykusią Vienoje. Grybų atlasui Vienoje dingus, autorius vėliau jį iš naujo sudarinėjo. Galimas dalykas, kad dalis to senojo arba naujojo atlaso juodraščių yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne (LLTIR).

LLTIR saugomos dvi dalys – *Agaricus aeruginosus IV Pratella* (F1–660) ir *Scaurus Agaricus rufo divaceus* (F1–661), iš viso 226 p. su paties L. Ivinskio pieštais grybų piešiniais, kurių yra 769. L. Ivinskis kiekvienam grybui paskyrė atskirą aplankalėlį, kurio pirmajame puslapyje davė lotynišką, šalia lietuvišką, lenkišką, kai kur vokišką, čekišką ar rusišką pavadinimą. Aplankalėliuose pateikti piešiniai ir lenkiški grybų aprašai. Apibūdinamas grybo kotas, kepurė, žvynai, spalva, kvapas, skonis, nurodomos augavietės. Grybai aprašyti 1868–1874 bei 1876 metais. Lietuvių terminologijai įdomūs L. Ivinskio pateikti 73 lietuviški grybų rūšių pavadinimai.

Pirmojoje rankraščio dalyje *Agaricus aeruginosus IV Pratella* pateikti 76 grybų aprašai, tačiau lietuviški terminai duodami ne prie visų grybų aprašų. Šioje dalyje yra tik 20 lietuviškų lot. *Agaricus* genties grybų rūšių pavadinimų, o antrosios dalies aplankalėliuose lietuviškų grybų pavadinimų duodama daug daugiau – 53.

Grybų genčių pavadinimai

Išlikusiame rankraštyje L. Ivinskis pateikė 21 genties grybų pavadinimų. Daugelis genčių pavadinimų yra paties L. Ivinskio sudaryti

naujadarai, dažniausiai priesagų vediniai, tik dviejų genčių pavadinimai greičiausiai paimti iš to meto šnekamosios kalbos: *lapiėlajžis*, lot. *Merulius* (~lapėlaižis, dab. *trobagybis*) ir *pumpòtaukšzlis*, lot. *Lycoperdon* (~pumpotaukšlis, dab. *pumpotaukšlis*).

Grybų atlaso terminus galima palyginti su kito L. Ivinskio rankraščio „Prigimtūmenė“ terminais bei Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos (1771–1849) vartotais terminais. „Prigimtūmenė“ yra didžiausias L. Ivinskio gamtos mokslų darbas, kurio antroje dalyje „Žolėmina“ jis pateikė sisteminį grybų ir augalų sąrašą. „Prigimtūmenėje“ (trumpinama – Pr) duodamas lietuviškas terminas bei jo atitikmenys lotynų, daug kur lenkų bei vokiečių kalbomis. Minėtos lot. *Merulius* ir *Lycoperdon* gentys yra išskirtos ir „Prigimtūmenėje“, tik, be grybų atlase pateiktų šių genčių pavadinimų, joje L. Ivinskis įdėjo ir jų sinonimų, pvz.: *gajdkojis arba lapielājžis*, lot. *Merulius*, lenk. *Stroczek*, vok. *Aderschwamm* Pr 66, plg. *gaidgrybis* PB 124; *pumpòtaukšzlis* (*skūzbezdīs, kukūrbezdīs*), lot. *Lycoperdon*, vok. *Flockenstreuling* Pr 62, plg. *pampotaukšlis* PB 141.

Grybų atlaso rankraščiuose daugiausia pateikta lot. *Agaricus* genties rūšių pavadinimų, tačiau lietuviškas šios genties pavadinimas trumpinamas *pl.* Tikriausiai L. Ivinskis taip trumpino *plauskį* (dab. *pievagrybis*), nes „Prigimtūmenėje“ ši gentis pavadinta *plàuskis*, lot. *Agaricus*, lenk. *Bdla, bedlka*, vok. *Blätterpilz* Pr 67. Žodžio *plauskis* „Lietuvių kalbos žodyne“ (LKŽ) nėra, tai gali būti L. Ivinskio naujadaras. J. A. Pabrėža šiai genčiai įvardyti vartojo kitą žodį – *budė* PB 116.

Boletus gentį L. Ivinskis pavadino *skiliėminis* (~skylėminis: skylė + -ėminis, dab. *baravykas*). Šį žodį jis vartojo lot. *Boletus perennis* rūšiai pavadinti – *skiliėminis twėrantėsis*, o kitur *Boletus* genties pavadinimą rašė sutrumpintą, tad tik iš rūšinio dėmens galima spręsti, kad šiai genčiai pavadinti vartotas moteriškosios giminės žodis, pvz., *Boletus circinans, Boletus granulatus* – *Sk. rupsnòtinė*, (plg. *Boletus granulatus* – *šilinis baravykas* LBŽ 51). Tad greičiausiai čia ir kituose rūšių pavadinimuose L. Ivinskis sutrumpino tą patį genties pavadinimą, kuris jo pateiktas „Prigimtūmenėje“: *skiliėmina*, lot. *Boletus*, lenk. *Huba*, vok. *Röhrenpilz* Pr 67. LKŽ duodamas dar kitas šio žodžio

variantas: *skyliamynas* I, Mt, KŽ „bot. baravykas (Boletus)“ LKŽ XII 887, kurio seniausiu šaltiniu nurodyti L. Ivinskio raštai. Tai, matyt, gali būti skaitymo skirtumas. Tikriausiai pagrindiniu L. Ivinskio teiktu *Boletus* genties pavadinimu reikėtų laikyti jo naujadarą *skylėmina*, sudarytą iš daiktavardžio *skylė* ir priesagos *-menė* varianto *-ėmina*. L. Ivinskis su minėta priesaga ir jos variantais nemažai naujadarų pateikė ir „Prigimtūmenėje“. J. A. Pabrėža šią gentį siūlė vadinti *skylelių grybas* (žr. PB 151).

Su priesagos variantu *-ėmina* ir kitais priesagos *-menė* variantais L. Ivinskis sudarė dar keletą grybų genčių pavadinimų, pvz.: *weliėmina*, lot. *Isaria* (~velėmina: velti + *-ėmina*), plg. *weliėmina*, lot. *Isaria*, lenk. *Włoknica*, vok. *Keulenschopf* Pr 53, *driekys* PB 121; *rūdmina*, lot. *Rubigo*, *Uredo* (~rūdmina: rūdė „rūda“ + *-mina*), plg. *rūdmina*, lot. *Uredo*, vok. *Staubbrand*, *Zellenbrand* Pr 44, *rudis* PB 148; *digminis*, lot. *Hydnum* (~dygminys: dygus + *-minys*, dab. *dyglutis*), plg. *digminis*, lot. *Hydnum*, lenk. *Kolczak*, vok. *Stachelpilz* Pr 66, *Hydnum* – *dyglutis*, sin.: *dygminas* (Iv, Mln), *diguoneitis* (Iv, St) LBŽ 172, *gyli-nykas* PB 125.

L. Ivinskis keturioms grybų gentims pavadinti pateikė priesagos *-enis* vedinius, pvz.: *gniauztėnis*, lot. *Helvella* (~gniauztenis: gniauzta + *-enis*, dab. *bobausicis*), plg. *gniauztėnis*, lot. *Helvella* (*Helvelie*), vok. *Lorchel* Pr 65, *Helvélla* – *bobausicis* (Mr), sin.: *gniauztenis* (Iv) LBŽ 166, *alvytė* PB 111; *mejsėnis*, lot. *Gymnosporangium* (~meisenis: meisa „mėsa“ + *-enis*), plg. *mejsėnis*, lot. *Gymnosporangium*, vok. *Nacktspore* Pr 45; *szukenis*, lot. *Clavaria* (~šukenis: šukos + *-enis*, dab. *žagarūnas*), plg. *winėnis*, lot. *Clavaria*, vok. *Keulentrager* Pr 63, *buožys* PB 117; lot. *Tremella* genčiai pavadinti L. Ivinskis vartojo naujadarą *drebūnis*, tačiau rūšį lot. *Tremella mesenterica* pavadino *gajdkojėnis mejsiētāsis*, lenk. *Kisielec pomarańczowy*, vok. *Gallertpilz* (~gaidkojenis: gaidkojis + *-enis*, dab. *raukšlinis žiūrytis*).

Be minėto priesagos *-ūnis* vedinio *drėbūnis*, lot. *Tremella* (~drebūnis: dreba + *-ūnis*, dab. *žiūrytis*), plg. *drėbūnis*, lot. *Tremella*, *Tremelle*, vok. *Gallertpilz* Pr 63, *žiūrytis* PB 164, L. Ivinskis grybų atlase pavartojo dar vieną šios priesagos vedinį grybų genčiai pavadinti, tačiau greta pateikė ir sinonimą: *ausūnis*, *bobausicis*, lot. *Peziza* (~ausūnis:

ausis + -ūnis, dab. *ausūnis*), plg. *àusūnis* (*bòbausis*), lot. *Peziza*, lenk. *Kustrzebka*, vok. *Becherpilz* Pr 64, *auselė* PB 112.

Du genčių pavadinimai sudaryti su priesaga -ėtras: *dajliėtras*, lot. *Telephora* (-dailėtras: *dailus* + -ėtras, dab. *karpininkas*), plg. *dajliėtras*, lot. *Telephora*, vok. *Warzenpilz* Pr 65, *karpinys* PB 128; *rudiėtras*, lot. *Erineum* (~rūdėtras: *rūdė* + -ėtras), plg. *rudiėtras*, lot. *Erineum*, vok. *Trichterflocke* Pr 48 ir *rudėtras* „bot. *Erineum*: Mt“ LKŽ XI 867, *raudininkas* PB 148. Priesaga -ėtras, kaip ir anksčiau minėtoji -*mina*, yra reta. L. Ivinskis mėgo naujadarus kurti ir su retomis bei nedariomis lietuvių kalbos priesagomis. Su priesagomis -ėtras, -*mina* ir jų variantais jis sudarė ir mineralų bei nemažai augalų genčių pavadinimų.

L. Ivinskis grybų gentims pavadinti pateikė po vieną priesagų -*elė*, -*einis*, -*muo* ir -*urys* vedinį, pvz.: *miegėlė*, lot. *Cyathus* (-miegelė: miega „aruodas“ + -*elė*, dab. *miegė*), plg. *miegėlė*, lot. *Cyathus*, lenk. *Kubek*, vok. *Becherpilz* Pr 62, *Cyathus* – *miegos* (Iv) LBŽ 112, *kyyliszkurs*– *kyliškūnas* PTA 830; *spatėjnis*, lot. *Spathularia* (~spateinis: *spatas* „kastuvas“ + -*einis*, dab. *skiauterytė*), plg. *kàstuwis*, lot. *Spathulea*, vok. *Spatelpilz* Pr 64; *spjãudmuõ*, lot. *Spumaria* (-spjãudmuo: *spjãudė* + -*muo*), plg. *spjãudmuõ*, lot. *Spumaria*, vok. *Schaumpilz* Pr 59, *Spumaria álba* – *putininkas* (P), sin.: *spiauda* (Iv, St) LBŽ 332, *putininkas* PB 143; *wìngurìs*, lot. *Daedalea* (-vingurys: *vingis* + -*urys*, dab. *vinguris*), plg. *wìngurìs*, lot. *Daedalea*, vok. *Wirrschwamm* Pr 66, *Daedálea cinérea* – *pilkasis vinguris* (Iv) LBŽ 115, *tinklunas* PB 157.

Du grybų atlase pateikti grybų genčių pavadinimai yra dūriniai: 1) *kaulãgribis*, *žẽmtãukis*, *žẽmies tãukãj*, lot. *Phallus* (~kaulagrybis: *kaulas* + *grybas*, *žẽmtãukis*: *žẽmė* + *taukai*, dab. *poniabudė*). Pirmasis žodis yra L. Ivinskio naujadaras, o kitus du sinonimus jis greičiausiai paėmė iš šnekamosios kalbos. „Prigimtūmenėje“ duodamas tik vienas terminas: *kaulãgribis*, lot. *Phallus*, lenk. *Sromotnik*, vok. *Gichtschwamm* Pr 62, dar plg. *Ithyphallus impudicus* – *poniabudė*, sin.: *kiaulgrybis* (Iv, Mln), *žẽmės tãukai* (Ak, P, Kos) LBŽ 181, *smirdeklis* PB 152; 2) *kietwilkis*, lot. *Scleroderma* (-kietwilkis: *kietas* + *vilki*, *vilkėti*, dab. *ankštenė*), plg. *kiètwillkis*, lot. *Scleroderma*, lenk. *Tegoskór*, vok. *Fellstreuling*, *Hartbovist* Pr 61, *Sclerodérma vulgáre* – *ankštenė* (Iv) LBŽ 316, *twyrtskuris*–*tvirtskūris* PTA 867.

Peržvelgus L. Ivinskio grybų genčių pavadinimus, matyti, kad jis ir grybų atlase, ir „Prigimtūmenėje“ vartojo iš esmės tuos pačius pavadinimus, skiriasi tik du terminai: lot. *Clavaria* – *szukenis* ir *winėnis* Pr 63 bei lot. *Spathularia* – *spatėjnis* ir *kàstuwis* Pr 64. Pastarieji pavadinimai skiriasi tuo, kad grybų atlase pateikto termino pamatinis žodis yra skolinys, o „Prigimtūmenėje“ vartojamo pavadinimo pamatinis žodis yra lietuviškas, be to, vartojami skirtingi darybos formantai.

Grybų rūšių pavadinimai

L. Ivinskio grybų atlase pateikti grybų rūšių pavadinimai, kaip ir dabar vartojami, yra dvižodžiai sudėtiniai terminai, tik skiriasi žodžių tvarka. Dabartinių rūšių pavadinimų šalutinis dėmuo, nurodantis rūšį, eina pirmuoju, o pagrindinis dėmuo, nurodantis gentį, eina antruoju, pvz., *tikrinis baravykas*. L. Ivinskis, matyt, sekdamas lotyniškais ir lenkiškais terminais, vartojo priešingai – jis pirma dėjo pagrindinį dėmenį, nurodantį gentį, o po to rūšinį dėmenį, pvz., *pumpòtaukšzlis kraušzìnis*, lot. *Lycoperdon pyriforme*, lenk. *Purchawka gruszkowata*, vok. *Birnförmige Bovist* (~pumpotaukšlis kraušinis), plg. *pampotaukšlis grušlytis* PB 141.

Beveik pusės visų grybų atlase pateiktų rūšių pavadinimų rūšiniiais dėmenimis eina būdvardžiai su priesaga *-inis*, pvz.: *rūdmina skujinė*, lot. *Rubigo Pini*, *Uredo Pinus*, lenk. *Śnieć jodłowa*, vok. *Brand*, *Staubbrand*, *Zellenbrand* (~rūdmina skujinė); *wìngurìs anžuolinis*, lot. *Daedalea quercina*, *Agaricus quercinus*, *Agaricus labyrinthiformis*, lenk. *Siatkowiec dębowy* (~vingurys anžuolinis, dab. *qžuolinis vinguris*).

Grybų atlaso rūšių pavadinimai dažniausiai nurodo būdingą skiriamąjį grybo požymį. Nemažai tokių terminų rūšinių dėmenų, išreikštų priesagos *-inis* būdvardžiais, rodo tų grybų rūšių sąsają su medžiais, pvz.: *plàuskis apušzìnis*, lot. *Agaricus rimicoleus*, lenk. *Bedłka osinowa* (~plauskis apušinis); *plàuskis glusnìnis*, lot. *Agaricus salignus*, *Pleurotus salignus*, lenk. *Bedłka wierzhowa*, ček. *Massowky*, vok. *Grosser Weidenschwamm* (~plauskis gluosninis, dab. *gluosninė kreivabudė*); *mejsēnis kadagìnis*, lot. *Gymnosporangium junperi*, *Tremella juniperina*, vok. *Nacktspore* (~meisenis kadaginis), plg. *Gymnos-*

porángium aucupárie – *juniperinum* – šermukšninė kadagių gleivėrūde LBŽ 161; **plàuskis obulìnis**, lot. *Agaricus mali*, *Agaricus serotinus*, lenk. *Bedłka jabłoniowa* (~plauskis obuolinis); **rudiētras papelinis**, lot. *Erineum populinum*, lenk. *Rdzawnik osinowy* (~rūdētras papelinis), plg. *raudininkas tapalinis* PB 148, pastarajai rūšiai pavadinti L. Ivinskis vartojo būdvardį, sudarytą iš vokiečių kalbos skolinio *papelis* (plg. *pēplé*, *pāpelis*, lot. *Populus*, lenk. *Topola*, vok. *Pappel* Pr 146) ir kt.

Kiti rūšiniai dėmenys nurodo: 1) grybo panašumą į ką nors, pvz.: **pumpòtaukšzlis buožìnis**, lot. *Lycoperdon globosum*, lenk. *Purchawka kulista*, rus. *Дождевикъ шарообразный*, vok. *Kugelstaubpilz* (~pumpotaukšlis buožinis); **spatējnis szaukštìnis**, lot. *Clavaria spathulata*, *Spathularia flavida*, lenk. *Łopatnica żółtawa*, vok. *Keulenträger* (~spateinis šaukštinis, dab. *geltonoji skiauterytė*) ir kt., 2) grybo augavietę, pvz.: **plàuskis dirwinis**, lot. *Agaricus agrarius*, lenk. *Bedłka rolowa*, rus. *Поляной пластиночникъ*, vok. *Feldblätterpilz* (~plauskis dirvinis); **szukenis tankminis**, lot. *Clavaria fastigiata*, lenk. *Goździeniec skupiony* (~šukenis tankminis); **winguris tvorìnis**, lot. *Daedalea sepiaria*, lenk. *Siatkowiec płotowy*, vok. *Zaunpilz* (~vingurys tvorinis, dab. *tvorinis tinklūnas*), plg. *tinklunas tvorinis* PB 157, ir kt., 3) būdingą grybo savybę, pvz.: **plàuskis grasìnis**, lot. *Agaricus narcoticus*, lenk. *Bedłka cikliwa* (~plauskis grasinis); **plàuskis sejlietìnis**, lot. *Agaricus salivaceus*, lenk. *Bedłka slinnik*, rus. *Влюновый пластиночникъ*, vok. *Speibätterpilz* (~plauskis seilėtinis), **plàuskis rupsnìnis**, lot. *Agaricus asper*, lenk. *Bedłka chropowata*, vok. *Rauherhlätterpilz* (~plauskis rupsninis) ir kt.

Daugumos rūšinių dėmenų su priesaga *-inis* padarytų būdvardžių pamatiniais žodžiais eina daiktavardžiai, tačiau pasitaiko vienas kitas toks būdvardis, išvestas iš būdvardžio, pvz.: **plàuskis iwajrìnis**, lot. *Agaricus varius*, lenk. *Bedłka różnokształna* (~plauskis įvairinis); **plàuskis palšzìnis**, lot. *Agaricus praecox*, *Pholiota praecox*, lenk. *Bedłka miejska*, vok. *Frühschwamm* (~plauskis palšinis); **pumpòtaukšzlis galvotìnis**, lot. *Lycoperdon excipuliforme*, lenk. *Purchawka fjollowata* (~pumpotaukšlis galvotinis), plg. *pampotaukšlis venterlytis* PB 141, arba dalyvis, pavyzdžiui, **plàuskis weltìnis**, lot. *Agaricus pruinatus*, *Merulius tubaeformis*, *villosus*, lenk. *Bedłka srzonowata* (~plauskis veltinis).

Kitos grupės rūšių pavadinimų rūšiniais dėmenimis eina kokybiniai būdvardžiai. Šio tipo L. Ivinskio pateiktuose terminuose vartojami tik įvardžiuotiniai būdvardžiai, pvz.: *lapiėlajžis geltònāsis*, lot. *Merulius aureus*, *Merulius Vastator*, lenk. *Stroczek niszczący*, vok. *Faltenschwamm* (~lapėlaižis geltonasis), plg. *gaidrybys pudytojas* PB 124; *miegėlė družietojė*, lot. *Cyathus striatus*, lenk. *Kubek porysowany*, vok. *Becherpilz* (~miegėlė družėtoji, dab. *rievėtoji miegė*), plg. *kyyliszkuns ryiwietasis*~*kyliškūnas rievėtasis* PTA 830 ir kt. Tokie terminai sudaro apie vieną ketvirtadalį visų grybų atlaso rūšių pavadinimų.

Daugelis šios grupės rūšių pavadinimų nurodo būdingą grybo požymį, pvz.: *gajdkojėnis mejsiėtāsis*, lot. *Tremella mesenterica*, lenk. *Kisielec pamarańczowy*, vok. *Gallertpilz* (~gaidkojenis meisėtasis, dab. *raukšlinis žiūrytis*), plg. *žiūrytis šepšinis* PB 164; *plāuskis groviėtāsis*, lot. *Agaricus plicatilis*, lenk. *Bedłka fałdowana* (~plauskis griovėtasis), plg. *budė dvokanė* PB 116; *szukėnis szakòtāsis*, lenk. *Clavaria cristata*, *Clavaria rugōsa*, lenk. *Goździeniec pasożytny* (~šukėnis šakotasis) ir kt. Keleto terminų rūšiniai dėmenys apibūdina grybo spalvą, pvz.: *gniauztėnis biērāsis*, lot. *Helvella nigricans*, *Helvella lacunosa*, lenk. *Piestrzenica szara*, rus. *Сморщевикъ отемнѣвший*, vok. *Dunkellorihel* (~gniauztenis bėrasis, dab. *urvuotasis bobausis*); *skiliėmina kėmpine geltònòjė*, lot. *Boletus citrinus*, *Boletus sulfureus*, lenk. *Huba cytrynowa*, rus. *Дубовой скважникъ*, vok. *Eichschwamm* (~skylėmina kėmpinė geltonoji, dab. *valgotoji geltonpintė*); *kietvilkis gėłswāsis*, lot. *Scleroderma citrinum*, lenk. *Tęgoskór żółtawy*, vok. *Fellstreuling*, *hartbovist* (~kietvilkis gėlsvasis, dab. *paprastoji ankštenė*), plg. *twyrtskuris Cyt-runaawasis*~*twirtskūris citrinavasis* PTA 867.

L. Ivinskis pateikė ir keletą rūšių pavadinimų, kurie nurodo rūšies santykius su kitomis rūšimis, pvz.: *digminīs smūlkėsis*, lot. *Hydnum Auriscalpium*, lenk. *Kolczak połowkowy*, rus. *Шуповикъ половинный*, vok. *Ohrstachelschwamm* (~dygminys smulkiasis, dab. *paprastasis ausiadyglis*), plg. *ausies raktuvas* PB 125; *pumpòtaukšzlis pāprastāsis*, *pumpòtaukšzlis piewīnis*, lot. *Lycoperdon pratense*, lenk. *Purchawka łąkowa*, rus. *Дождевикъ луговой* (~pumpotaukšlis paprastasis, pievinis), plg. *pampotaukšlis lankinis* PB 141; *spjàudmuo*

pāprastāsis, lot. *Spumaria Mucilago*, lenk. *Szumek zwyczajny*, vok. *Schaumpilz* (~spjaudmuo paprastasis), plg. *putininkas glima* PB 143.

Prie antrosios grupės rūšių pavadinimų šliejasi dar trys terminai, kurių rūšiniu dėmeniu eina ne būdvardžiai, o įvardžiuotiniai dalyviai, pvz.: *gniaužtenis dēngtāsis*, lot. *Helvēlla Monachēlla*, *Helvella spadicēa*, lenk. *Piestrzenica kryta*, rus. *Сморщевикъ монахообразный*, vok. *Nonnenlorchel* (~gniaužtenis dengtasis); *skiliēminis twērantēsis*, lot. *Boletus perennis*, *Ochroporus perenis*, lenk. *Huba trwała*, rus. *Скважникъ постоянный*, vok. *Dauernder Röhrenpilz* (~skylēminis tverantiasis, dab. *žiemkentė sausapintė*); *weliēmina kerietojė*, lot. *Isaria mucida*, lenk. *Włóknica pleśniowata*, vok. *Keulenschopf* (~velēmina kerėtoji), plg. *driekys pelėjuotasis* PB 121.

Septynių terminų rūšiniais dėmenimis eina greičiausiai paties L. Ivinskio sudaryti sudurtiniai būdvardžiai, pvz.: *plāuskis baltgauris* arba *baltgauris*, lot. *Coprinus porcellanus*, lenk. *Bedłka kołpak arbo czubajka*, rus. *Коровякъ колпаковидный пластиночникъ*, ček. *Knog-nik*, vok. *Schopfförmiger Mistschwamm*, pranc. *Agaric fimetaire typhoide* (~plauskis baltgauris: baltas + gaurai); *plāuskis baltitrinis*, lot. *Agaricus dealbatus*, lenk. *Bedłka biaława*, vok. *Ueberweissterblätterpilz* (~plauskis baltitrynys: baltas + trynys); *plāuskis juodgutis*, lot. *Agaricus atro-tomentosus* (~plauskis juodgūtis: juodas + gūtė „guotė“, dab. *juodkotė meškutė*), plg. *budė juodinė* PB 116; *plāuskis juodkotinis*, lot. *Agaricus velutipes*, *Collybia velutipes*, lenk. *Opieńka aksamitno-trzona*, ček. *Bedla aksamitonoha*, vok. *Sammetstieliger Blätterschwamm* (~plauskis juodkotinis: juodas + kotas + -inis), plg. *budė aksomkoja* PB 116; *plāuskis lajbkōtis*, lot. *Agaricus dermatocybe*, lenk. *Bedłka kru-cha* (~plauskis laibkotis: laibas + kotas); *plāuskis plaukogauris*, lot. *Agaricus floccosus*, *Agaricus squarrosus*, lenk. *Bedłka nastroszona* (~plauskis plaukogauris: plaukai + gaurai), plg. *budė kuškiuotoji* PB 116; *rudiētras beržolapinis*, lot. *Erineum voseum*, lenk. *Rdzawnik fioletowy* (~rūdētras beržolapinis: beržas + lapas + -inis).

Iš kitų išsiskiria dešimt rūšių pavadinimų – tai priedėliniai sudėtiniai terminai, kurių rūšinis dėmuo reiškiamas daiktavardžiu, pvz.: *plāuskis čydrēnis*, lot. *Agaricus aurivellus (arachnoideus)*, lenk. *Bedłka złotogłowa*, vok. *Goldflammigerblätterpilz* (~plauskis čydrenis: čydras

„šydas“ + -enis); **plàuskis gutminas**, lot. *Agaricus rufodivaceus*, lot. *Bedlka żółto diwkowa* (~plauskis gūtminas: gūtė „guotė“ + -minas); **plàuskis pàdūlknis**, lot. *Agaricus penarius*, *Agaricus nitens*, lenk. *Bedlka przyprószone* (~plauskis padulknis: padulkti + -nis); **plàuskis rauduczias**, lot. *Agaricus sanguineus*, lenk. *Bedlka krwisto-czerwona* (~plauskis raudūcias: raudas + -ūcias); **plàuskis smirdmenis**, lot. *Agaricus putescens*, lenk. *Bedlka złowonna* (~plauskis smirdmenys: smirda + -menys). Priedėliniais sudėtiniais terminais L. Ivinskis įvardijo lot. *Agaricus genties* rūšis. Šių pavadinimų rūšiniais dėmenimis einantys daiktavardžiai yra priesagų vediniai, kurių daugumą, matyt, sudarė pats L. Ivinskis, pvz.: **plàuskis atskirūlis**, lot. *Agaricus Columbeta*, lenk. *Bedlka samotna* (~plauskis atskirūlis: atskiras + -ūlis); **plàuskis geltoklis**, lot. *Agaricus lutescens*, lenk. *Bedlka żółkniejąca* (~plauskis geltoklis: geltas + -oklis); **plàuskis gobtūnis**, lot. *Agaricus armeniacus*, lenk. *Bedlka brzoskwiniofarbna*, vok. *Aprikosenfarbigerblätterpilz* (~plauskis gobtūnis: gobtas + -ūnis); **plàuskis plaukūtris**, lot. *Agaricus vaccīnus*, lenk. *Bedlka dziana* (~plauskis plaukūtris: plaukas + -ūtris); **plàuskis musmiris raudūnis**, lot. *Agaricus rubens*, *Amanita rubescens*, lenk. *Muchomor czerwony*, *bedlka szaro-czrwonawabub siwa*, rus. *Красноватый пластиночникъ*, ček. *Sediwa muchomorka*, vok. *Röthlicher Blätterschwamm* (~plauskis musmiris raudūnis: raudas + -ūnis, dab. *rausvoji musmirė*).

Priedėliniai sudėtiniai terminai dabartinėje mikologijos ir botanikos nomenklatūroje yra gana reti. Būdingesni yra rūšių pavadinimai, kurių rūšinis dėmuo reiškiamas būdvardžiu. L. Ivinskis taip pat daugiausia vartojo tokio tipo terminus.

Išvados

L. Ivinskis grybų atlase pateiktoms grybų gentims pavadinti dažniausiai kūrė naujadarus. Jis vartojo abi žodžių darybos rūšis – vedybą ir dūrybą. Daugiausia naujų terminų L. Ivinskis sudarė, vartodamas priesaginį žodžių darybos būdą. Grybų genčių pavadinimus jis darė ne tik su dariomis lietuvių kalbos priesagomis, pvz., -enis, bet ir

su labai menkai dariomis: *-mina*, *-étras*. Dūrinių grybų gentims pavadinti pateikta tik keletas.

L. Ivinskio grybų rūšių pavadinimų struktūra skiriasi nuo dabar vartojamų terminų tuo, kad pirma pateikiamas pagrindinis dėmuo, nurodantis gentį, o po to – rūšinis dėmuo. Grybų rūšių pavadinimų rūšinis dėmuo dažniausiai reiškiamas priesagos *-inis* būdvardžiu arba įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu. Grybų atlase pasitaiko ir vienas kitas priedėlinis sudėtinis terminas.

L. Ivinskis nuosekliai vartojo tuos pačius grybų pavadinimus ir išlikusiuose grybų atlaso juodraščiuose, ir „Prigimtūmenėje“. Jo teikiami terminai skiriasi nuo prieš jį gyvenusio J. A. Pabrėžos vartotų grybų pavadinimų, tad galima teigti, kad L. Ivinskis dirbo savarankiškai ir nesinaudojo J. A. Pabrėžos darbais.

Nors siūstas į pasaulinę parodą L. Ivinskio grybų atlasas dingo ir išliko tik jo juodraščiai, kurie nebuvo išspausdinti, tačiau keletas L. Ivinskio sukurtų grybų pavadinimų yra įėję į vartoseną ir išlikę iki šių laikų, pvz.: *ausūnis*, *vinguris* ir kt.

Sutrumpinimai

ček.	– čekų
dab.	– dabar vartojamas pavadinimas
LBŽ	– <i>Lietuviškas botanikos žodynas</i> / Sudarė Botanikos žodyno komisija, vadovaujama L. Vailionio, red. J. Dagys. Kaunas, 1938.
lenk.	– lenkų
LKŽ	– <i>Lietuvių kalbos žodynas</i> . Vilnius, 1956–1999. T. 1–19.
LLTIR	– Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas
lot.	– lotynų
PB	– Pabrėža J. A. <i>Botanika arba taislius auguminis</i> . Shenandoah, 1900.
plg.	– palygink
Pr	– Ivinskis L. <i>Prigimtūmenė</i> (rankraštis)
pranc.	– prancūzų
PTA	– Pabrėža J. A. <i>Tayslós augimiu</i> (rankraštis)
rus.	– rusų
vok.	– vokiečių
žr.	– žiūrėk

Literatūra

1. Gaivenis K. Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai // *Lietuvių kalbotyros klausimai: Mokslo kalbos kultūros ir terminologijos problemos*. Vilnius, 1985. T. 24. P. 165–178.
2. Gričius A., Matelis A. *Lietuvos grybai: Afiloforiečiai 2 (Aphylophorales)*. Vilnius, 1996. T. 6. D. 2.
3. Matulionis P. *Žolynas: Lietuvos augalų žodynas ir augalų taisyklės*. Vilnius, 1907.
4. Mazelaitis J., Urbonas V. *Lietuvos grybai*. Vilnius, 1980.
5. Petkevičiūtė D. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius, 1988.
6. Urbonas V. *Lietuvos grybai: Kempiniečiai (Polyporales), žvynbaravykiečiai (Strobilomycetales), baravykiečiai (Boletales), guoteniečiai (Hygrophorales)*. Vilnius, 1997. T. 8. D. 1.

L. IVINSKIS' MYCOLOGICAL TERMS

Summary

In the institute of Lithuanian literature and folklore there is a rough copy of Ivinskis' atlas of mushrooms. It covers 226 pages and includes the author's drawings. Ivinskis described mushrooms in Polish, but he also gave 73 Lithuanian names of the species of mushroom, which are important for Lithuanian terminology.

In order to name genera of mushrooms Ivinskis created neologisms. Most of them were made using suffixation. Ivinskis formed names of genera of mushrooms using not only common Lithuanian suffixes, e.g. *-enis* (*gniauztėnis*), but also with rare ones *-mina*, *-ėtras* (*rūdmīna*, *dajliėtras*).

The structure of Ivinskis' names of the species is different from the structure of present-day terms. First of all he gave the name of the main component describing the genus and then the name of the species, e.g. *pumpòtaukšzlis kraušz̄inis*. The specific component of the names of species is usually an adjective with the suffix *-inis* or a definite adjective, e. g. *wingur̄is anzuol̄inis*, *łapiežłajz̄is geth̄on̄asis*.

Ivinskis consistently used the same names of mushrooms both in his atlas of mushrooms and in "Prigimtūmenė". He worked independently and did not make use of the works of J. A. Pabrėža.

Albina AUKSORIŪTĖ
Lietuvių kalbos institutas
Antakalnio g. 6
LT-2055, Vilnius
El. paštas albinaa@ktl.mii.lt

Gauta 2000 09 26